

Tálas Péter – Varga Gergely

Stratégiai törekvések a szíriai válság kapcsán II.

A szíriai válsággal foglalkozó elemzésünk második részében három nagyhatalom, az Egyesült Államok, az Oroszországi Föderáció és Kína törekvéseit vettük számba.

A szíriai válság amerikai nézőpontból

Az immár több mint másfél éve tartó szíriai konfliktus kitörése ugyanúgy váratlanul és felkészületlenül érte Barack Obama adminisztrációját, mint az arab ébredés más eseményei. Az amerikai kormányzat az elmúlt tizennyolc hónapban a térség más országaihoz hasonlóan Szíria esetében is alapvetően az eseményekre reagáló és a fokozatos változtatás politikáját alkalmazta, s eddig csak ritkán lépett fel határozott kezdeményező szereplőként. Az amerikai–szír kapcsolatok elmúlt évtizedeinek feszültségekkel terhes történetére visszatekintve természetesen nem meglepő, hogy az Egyesült Államok kezdettől fogva alapvetően rokonszenvezett a Bassár el-Aszad elnök és rezsimje elleni megmozdulásokkal. Washington szemszögéből az elmúlt évtizedben a legfontosabb konfliktusok Damaszkusszal a szír vezetés regionális politikájához köthetők. Aszad rezsimje évtizedek óta kulcsfontosságú támasza a libanoni Hezbollahnak, a 2011-es tömegmegmozdulások kirobbanásáig fontos bázisul szolgált a palesztin Hamász számára, Damaszkusz szoros kapcsolatot tart fenn Iránnal, titkos fegyverkezési programokat folytatott, s 1973 óta rendezetlen a kapcsolata Izraellel – hogy csak a legfontosabb pontokat említsük az amerikai–szír viszonyt megterhelő politikai tételek listájáról. Washington tehát egyáltalán nem bánná, ha a jelenlegi szír rezsim átalakulna: az óvatos amerikai politika hátterében nem az Aszad-rezsimmel szembeni elnézés, hanem a regionális stabilitást veszélyeztető bizonytalan szíriai jövő és amerikai belpolitikai szempontok állnak.

Elnöksége kezdetén, ankarai és kairói beszédében¹ Barack Obama alapvetően pragmatikus és együttműködést kereső politikát hirdetett meg a közel-keleti térségben a Washingtonnal szemben álló államok, így Szíria irányába is. A kétoldalú kapcsolatok javulását mutatta, hogy 2010 februárjában, öt évvel Rafik Hariri libanoni kormányfő meggyilkolása után² ismét amerikai nagykövet neveztek ki Damaszkuszba. Az amerikai–szír kétoldalú kapcsolatok enyhülését elősegítették a Szíriát leginkább támogató Irán felé tett óvatos amerikai diplomáciai kezdeményezések, valamint a szíriai–izraeli béketárgyalások előmozdítására vonatkozó óvatos kísérletek, habár egyik esetben sem sikerült áttörést elérni.

1 *Remarks by President Obama to the Turkish Parliament.* whitehouse.gov, 2009. 04. 06.; N. Rózsa Erzsébet – Csicsmann László – Paragi Beáta: *Barack Obama kairói beszéde és annak visszhangja a muszlim Közel-Keleten, Pakisztánban és Izraelben.* *SVKI Elemzések*, 2009/13.

2 A Rafik Hariri elleni merénylet körülményeit feltáró ENSZ-jelentés szerint Szíria felső vezetése is érintett volt annak megtervezésében. *Report of the International Independent Investigation Commission Established Pursuant to Security Council Resolution 1595 (2005)*, bbc.co.uk, 2005. 10. 19.

A szíriai kormányellenes megmozdulások a többi arab országhoz képest némi késéssel, csak 2011 márciusának közepén bontakoztak ki. Ekkora már megbukott Tunéziában Ben Ali, Egyiptomban Hoszni Mubarak, s javában zajlottak a NATO líbiai katonai beavatkozásának előkészületei. Bár a tunéziai és az egyiptomi eseményekre az Obama-adminisztráció késve reagált, de a háttérben komoly szerepet játszott a helyi politikai vezetők lemondatásában, jelentősen módosítva a korábban meghirdetett pragmatikus, a status quót támogató amerikai politikát. Ugyanakkor a szaúdi intervencióval épp ekkor ért csúcspontjára a bahreini válság is, ahol a regionális stratégiai érdekek miatt az amerikai kormányzat egyértelműen a status quo mellett állt ki a bizonytalan kimenetelű változások támogatása helyett. Hasonló forgatókönyv bontakozott ki Jemenben is, ahol Washington ugyancsak a status quót biztosító reformok szükségességét hangsúlyozta a teljes körű rendszerváltás és demokratizálás egyértelmű szorgalmazása helyett. A szíriai belső felszültségek márciusi kirobbanása tehát komoly regionális lehetőséget rejtett magában az amerikai kormányzat számára, hiszen az ezt megelőző hetekben az arab világban többnyire a hosszú ideje az Egyesült Államokkal és a Nyugattal szövetséges arab vezetők néztek szembe széles körű tiltakozó megmozdulásokkal – és adott esetben veszítették el a hatalmukat. Vagyis rövid ideig úgy látszott, hogy Irán válhat az arab ébredés egyik fő nyertesévé, különösen, ha a Perzsa- (Arab)-öböl térségében, mindenekelőtt Bahreinben nem sikerül helyreállítani és megszilárdítani a korábbi hatalmi erőviszonyokat. Washington számára világos volt az is, hogy Szíriában az iráni támogatást élvező Aszad-rezsim meggyengülése vagy bukása komoly stratégiai veszteséget okozhat Teheránnak, s nemcsak a Damaszkusszal, hanem a libanoni Hezbollahnal fenntartott kapcsolat miatt is, amely Izraellel szembeni politikájának egyik legfontosabb eszköze. E stratégiai előnyön túl önmagában Szíria demokratizálásának a lehetősége is illeszkedett a demokrácia terjedését elősegítő hosszú távú amerikai külpolitikai törekvésekbe.

A fentiek mellett azonban számos más tényező is arra készítette az Obama-adminisztrációt, hogy a szíriai változások ösztönzése és aktív támogatása terén óvatos legyen. Az egyik legfontosabb Szíria rendkívül összetett, bizonytalan és kiszámíthatatlan etnikai, vallási és felekezeti törésvonalakkal és ellentétekkel terhelt politikai térképe volt. Különösen a megmozdulások első heteiben okozott komoly nehézséget annak felmérése, hogy milyen összetételű az itteni ellenzék, illetve milyen mértékű az ellenállás társadalmi támogatottsága. Washington akkori értékelése szerint a megmozdulások erőteljes politikai támogatása a rezsimváltás követelésével, de külső segítségnyújtás nélkül csupán az erőszak eszközlációját eredményezte volna, a siker reménye nélkül.

Az Obama-adminisztráció a regionális következmények miatt is tartott a szíriai erőszak fokozódásától, s ezért preferálta a politikai megoldást. Az amerikai elemzők szerint ugyanis a fegyveres eskaláció az etnikai, vallási, felekezeti leszámolásokkal, az al-Káida típusú szélsőséges iszlám csoportok megjelenésével és megerősödésével, s ezeknek az erőknek országhatárokon történő átszivárgásával, elsősorban Libanonba és Törökországba az iraki forgatókönyv megismétlődésének veszélyét rejtheti magában. A központi szíriai kormányzat esetleges gyors, rendezetlen összeomlása esetén ráadásul a szíriai hadsereg ellenőrzése alatt lévő nagyszámú vegyi fegyver biztonsága, ellenőrzése veszélybe kerülhet, ami a nyugati államok biztonságára nézve óriási kockázatokat rejthet magában, tekintettel a Szíriában aktív szélsőséges iszlám csoportokra.

A washingtoni stratégia kialakításában Izrael szempontjai is szerepet játszottak. Noha az Aszad-rezsim és Izrael viszonya 1973 óta mindvégig ellenséges volt, Damaszkusz az elmúlt évtizedekben alapvetően kiszámítható szomszédot jelentett Jeruzsálem számára. Egy esetleges szíriai rezsimváltás és a szunnita iszlamista politikai erők hatalomra kerülése azonban – a többi arab országban végbemenő változásokkal együtt – már igen sok kockázatot és bizonytalansági tényezőt hordoz Izrael szempontjából.

Az erőteljes külső amerikai beavatkozás ellen szólt az amerikai kormánynak az a törekvése is, hogy – szakítva a Bush-adminisztráció terhes örökségével – az arab térség ügyeiben kerülje annak a látszatát is, hogy az Egyesült Államok kívülről, egyoldalúan, széles körű nemzetközi és regionális támogatás nélkül kívánja ráerőltetni akaratát valamelyik országra.

A szíriai belső konfliktus eszkalációjával párhuzamosan azonban egyre gyakrabban kerültek szóba a katonai lehetőségek is a válság kezelésére, s nem csupán a szíriai ellenzék, illetve a regionális szereplők (például Szaúd-Arábia) részéről, hanem idővel egyes republikánus kongresszusi képviselők részéről is.³ A katonai eszközök alkalmazása azonban itt kezdettől fogva jóval kevesebb sikerrel kecsegtet, mint Líbiában. A szír hadsereg fegyverzete és képzettsége, az ország földrajzi, etnikai és politikai adottságai a líbiai műveletekhez képest jóval nehezebb, kiterjedtebb, hosszabb és több áldozattal járó beavatkozást vetítettek előre.

A belső szíriai, illetve regionális kockázatok mellett az Obama-kormánynak értelemszerűen folyamatosan mérlegelnie kellett a lehetséges szíriai opciók amerikai belpolitikai aspektusait is. Már a líbiai hadműveletek is komoly politikai kockázatokat rejtettek magukban, s ezzel kapcsolatban az adminisztrációnak heves kongresszusi vitákkal kellett szembenéznie.⁴ Az iraki megszállás lezárásával és az afganisztáni csapatkivonással kampányoló Barack Obama számára egy szíriai katonai szerepvállalás kezdettől igen komoly kockázatokat rejtett magában. A katonai szerepvállalást elkerülni kívánó elnök tehát alapvetően a szíriai rezsimre történő nyomásgyakorlás fokozatos növelését és diplomáciai megoldás ösztönzését tűzte ki célul, amelyben nagy szerepet szánt a regionális szereplőknek, különösen Törökországnak és Szaúd-Arábiának. A konfliktus dinamikája, fokozatos eszkalációja, illetve a nemzetközi környezet miatt azonban e politika eddig nem vezetett eredményre.

Barack Obama nyilvánosan először 2011. április 8-án kritizálta az Aszad-rezsimet az erőszak alkalmazásáért, de csupán nyitást, reformokat szorgalmazott.⁵ Az adminisztráció 2011. április végén vezette be az első szankciókat, melyek ekkor csak egyes szír titkoszolgálati és politikai vezetőket érintettek.⁶ 2011. júliusban Barack Obama már a rezsim legitimitásának elvesztéséről beszélt, de csak augusztus 18-án szólította fel először nyilvánosan Aszad elnököt a távozásra. Washington fokozatosan egyre több gazdasági jellegű szankciót léptetett életbe a szír rezsimmel szemben, szoros együttműködésben az európai

3 A szír ellenzéki ellenállók felfegyverzését 2011 októbere óta leginkább John McCain republikánus szenátor támogatja.

4 Egyes kongresszusi képviselők szerint alkotmányellenes volt a líbiai intervencióban való amerikai katonai részvétel, mivel az elnök nem kért kongresszusi felhatalmazást a műveletek megindításához.

5 *Timeline: US Policy Shifts on Syria in Obama Administration.* *reuters.com*, 2012. 07. 27.

6 *Timeline of International Response to Situation in Syria.* Global Center for the Responsibility to Protect, 2012, 4–5. o.

szövetségesekkel és a szövetséges arab partnerekkel.⁷ A hatékony diplomáciai elszigetelés azonban Oroszország, Kína – s értelemszerűen Irán – támogatása nélkül nem volt elképzelhető. Az ENSZ BT Líbiára vonatkozó 1973. számú határozatát követő NATO-műveletek után azonban – amelyeket Oroszország és Kína is a mandátum egyoldalú és jogtalan kiterjesztéseként értelmezett – a két vétójoggal rendelkező BT-tag támogatására nem lehetett számítani a Bassár el-Aszad elleni hatékony fellépésben. Moszkva és Peking ugyanis kezdettől fogva mereven elutasított minden olyan határozattervezetet, amely értelmezésük szerint Aszad elnök kívülről történő lemondatására és rezsimváltásra irányul.

Líbia-politikájához hasonlóan maga az Obama-kormányzat Szíriával kapcsolatban sem állt elő átfogó politikai tervekkel, hanem más országok, illetve országcsoportok által kezdeményezett rendezési terveket karolt fel. Így például erőteljesen támogatta az ENSZ cselekvőképtelensége miatt 2012 februárjában francia kezdeményezésre létrehozott „Szíria barátai” nevű nemzetközi csoportot,⁸ amely az Arab Liga béketervéhez igyekezett nemzetközi támogatást nyújtani. Támogatásáról biztosította az ENSZ-felhatalmazással rendelkező Kofi Annan béketervét (2012. március-augusztus), jöllehet az Annan-tervnél erőteljesebb követeléseket fogalmazott volna meg a szíriai kormánnyal szemben, miként Lakhdar Brahimi béketervét is, melynek sikerét illetően az amerikai politikai elit nagy része eleve szkeptikus volt.⁹

Mint ismeretes, az ENSZ-ben kezdeményezett diplomáciai erőfeszítések rendre kudarcot vallottak. Az Aszad-rendszer elítélésére és szankcionálásra vonatkozó határozattervezeteket Oroszország és Kína megvétózta a Biztonsági Tanácsban (BT), az Annan- és Brahimi-tervet pedig a szíriai válság elmélyülése ítélte kudarcra. A BT-ben Moszkva és Peking először 2011. október 4-én vétózta meg azt a határozattervezetet, amely azzal fenyegette meg a damaszkuszi rezsimeket, hogy szankciókat hoz ellene, ha nem állítja le az országban zajló tüntetések vérbefojtását. 2012. február 4-én egy a nyugati és arab országok által támogatott, Szíriát elítélő, Aszad elnököt pedig a hatalomból való távozásra felszólító határozattervezetet vétózott meg az orosz és kínai ENSZ-nagykövet. Susan Rice amerikai ENSZ-nagykövet a szokásos diplomáciai udvariasságot mellőzve adott hangot felháborodásának, kijelentve: „megundorodott” az orosz és a kínai vétótól, és „minden további vérontás az oroszok és a kínaiak kezéhez fog tapadni”.¹⁰ Legutoljára pedig 2012. július 19-én az európai államok által beterjesztett határozattervezet bukott el az orosz–kínai vétó miatt, amely további ENSZ-szankciókat helyezett volna kilátásba a szíriai kormánnyal szemben, s elvben nem zárta ki a nemzetközi erő katonai beavatkozását sem, ha az Aszad-rezsimek továbbra is nehézfegyvereket vet be a felkelők ellen, s nem vonja ki katonáit a rendszer ellen tiltakozó városokból. A vétót követően Susan Rice ismét nyilvánosan adott hangot felháborodásának az orosz és kínai BT-tag döntése miatt, ezzel is jelezve a nagyhatalmak közötti feszültséget Szíria ügyében.¹¹

7 Uo. 2–14. o.; Sharp, Jeremy M. – Blanchard, Christopher M.: *Armed Conflict in Syria: US and International Response. Congressional Research Service Report*, 2012. 07. 19. 28–30. o.

8 France, Partners Planning Syria Crisis Group. *reuters.com*, 2012. 02. 04.

9 Eulich, Whitney: *Brahimi's Plan for Syria Cease-fire Takes Two Steps Forward, One Step Back. The Christian Science Monitor*, 2012. 10. 24.

10 U.S. 'Disgusted' by Russia, China Double Veto on Syria Resolution. *RIA Novosti*, 2012. 02. 04.

11 U.N. Envoy Rice's Response to Vetoing of Syria Resolution. *iipdigital.usembassy.gov*, 2012. 07. 19.

A diplomáciai lehetőségek beszűkülésével párhuzamosan került előtérbe a szíriai ellenzék gyakorlati támogatásának eshetősége. A washingtoni adminisztráció hivatalosan ugyan elvetette fegyverek vagy más halált okozó eszközök eljuttatását az ellenállókhoz, de 2012 nyarán nyilvánosságra került, hogy az Egyesült Államok bizonyos nem fegyvernek minősülő szállítmányokkal (pl. kommunikációs eszközök, gyógyszerek) segítséget nyújt az ellenálló csoportoknak.¹² Ami a fegyvereket illeti, az amerikai kormány egyrészt attól tartott, hogy a kaotikus szíriai viszonyok között ezek akár szélsőséges iszlám csoportok kezébe is kerülhetnek. Másrészt az ellenállás elhúzódása és fokozatos kiterjedése, továbbá a szír vezetésben mutatkozó törésvonalak alapján az Obama-adminisztráció arra számít, hogy az Aszad-rezsim nemzetközi beavatkozás nélkül sem lesz képes túlélni a jelenlegi válságot. Ismert ugyanakkor, hogy az Egyesült Államok egy ideje titkosszolgálati és hírszerzési támogatást is nyújt az ellenállóknak.¹³ A szíriai ellenzék részére egyébként a legnagyobb anyagi és technikai támogatás az öböl menti arab államokból érkezik,¹⁴ de Törökország is igen fontos szerepet játszik a szír ellenzéki erők támogatásában.¹⁵ Ez mindenekelőtt azért fontos, mert a válság elhúzódásával, a polgárháború elmélyülésével és az Annan-terv kudarcával a katonai beavatkozás lehetősége is egyre gyakrabban terítékre került a háttérben, s ebben Törökországnak bizonyára kulcsszerep jutna.

Sajtóértesülések szerint a Pentagon már 2012 nyár közepe óta dolgozik különböző beavatkozási lehetőségeknek megfelelő műveleti terveken. Minél kiterjedtebb katonai beavatkozás körvonalazódna a szíriai ellenzék támogató országok között, annál valószínűbb, hogy szükség lenne az Egyesült Államok aktív részvételére. Az egyik lehetőség, amely katonai beavatkozást is igényelne, csupán humanitárius célokra fókuszálna: eszerint humanitárius folyosókat, biztonsági zónákat, repüléstilalmi zónákat alakíthatnának ki. Habár e tekintetben a beavatkozás célja alapvetően segélyek eljuttatása és a menekültek védelme lenne, a katonai konfrontáció a szír kormányerők és a beavatkozó külföldi hatalmak között elkerülhetetlennek látszik, ami magában rejti a gyors eszkaláció lehetőségét is. Amennyiben mégis humanitárius intervencióról születne döntés, az Obama-kormányzat azt szeretné, ha az amerikai részvétel minimális maradna, és elsősorban Törökország vállalna minél nagyobb szerepet a műveletekben.

A tervezett beavatkozás másik lehetősége a belső katonai erőviszonyok átrendezése,¹⁶ vagyis az ellenállók katonai támogatása. A segítségnyújtás formái itt széles spektrumot ölelhetnek fel, sőt egyes elemei – mint utaltunk rá – már hónapok óta zajlanak. A logisztikai és hírszerzési támogatáson túl egy következő lépcsőt jelentene Szíria tengeri blokádjá, amely nagymértékben megnehezítené a kormányerők utánpótlásának biztosítását. Ehhez azonban szükség lenne az ENSZ BT valamennyi állandó tagjának támogatására, ami viszont egyelőre továbbra sem látszik biztosítottnak. Az előbbiekhöz képest minősé-

12 *Exclusive: Obama Authorizes Secret U.S. Support for Syrian Rebels.* Reuters, 2012. 08. 01. Itt jegyezzük meg, hogy a Wikileaks által kiszivároztatott diplomáciai iratok szerint Washington pénzügyileg már az arab tavaszt megelőzően is támogatott szíriai ellenzéki csoportokat. Whitlock, Craig: *U.S. Secretly Backed Syrian Opposition Groups, Cables Released by WikiLeaks Show.* *thewashingtonpost.com*, 2012. 04. 18.

13 Sharp, Jeremy M. – Blanchard, Christopher M.: i. m. 16. o.

14 *McCain: Gulf States Supply Arms to Syrian Opposition.* RT, 2012. 06. 11.

15 Doherty, Regan – Bakr, Amena: *Exclusive: Secret Turkish Nerve Center Leads Aid to Syria Rebels.* *reuters.com*, 2012. 07. 27.

16 *Analysis: Options for Military Intervention in Syria.* *bbc.co.uk*, 2012. 06. 12.

gileg még erőteljesebb fellépést jelentene a büntető légitámadások elrendelése, habár a líbiai műveletek tapasztalatai alapján megállapítható, hogy a légtértilalmi zóna betartatása és büntető légitámadások között rendkívül nehezen lehet valós határvonalat húzni.

A külső katonai intervenció kulcsszereplői tehát valószínűleg az Egyesült Államok és Törökország lennének. Amennyiben a határ- és légtérincidensek erősödnek és gyakoribbá válnak Szíria és Törökország között, Ankara akár erőteljesebb fellépésre is elszánhatja magát, bár az erősen kérdéses, hogy erre vállalkozna-e Washington egyértelmű támogatása nélkül. Az amerikai és a török erőfeszítések jobb összehangolása érdekében 2012. augusztus 11-én Hillary Clinton amerikai és Ahmet Davutoğlu török külügyminiszter egy közös munkacsoport létrehozásában állapodott meg, amely napjainkra valószínűleg a katonai opciókat is megvizsgálta, beleértve a repüléstilalmi övezetek létrehozásának lehetőségét is.¹⁷ Az amerikai–török megállapodás azonban nyáron elsősorban a nyomásgyakorlás fokozódásaként volt értékelhető, az ugyanis a konfliktus valamennyi főszereplője számára világos volt, hogy a novemberi elnökválasztásig aligha születhet döntés a katonai intervencióról. Az újabb négy évre bizalmat szerző Obama a továbbra is jelentős méretű erőszak, a belső anarchia esetleges eszkalációja és annak kockázata miatt a katonai beavatkozás opcióját továbbra sem zárja ki.

A szíriai válság és Oroszország

Jóllehet a nyugati sajtó egy része és a szír ellenzék mellett kiálló nemzetközi szereplők gyakran festik le Oroszországot a szíriai válság megoldásának egyik fő kerékkötőjeként, Moszkva korántsem olyan befolyásos szereplője napjaink közel-keleti eseményeinek és folyamatainak, mint azt a médiából vagy a nemzetközi politikai közbeszédből kirajzolódó kép sugallja. Az orosz külpolitika számára ugyanis az arab tavasz térsége csak másodlagos fontosságú az orosz–amerikai és az orosz–európai kapcsolatokhoz képest, s közel-keleti aktivitását is jórészt az előbb említett relációk motiválják. Még akkor is így van ez, ha ennek gyakran az orosz vezetés magatartása is ellentmondani látszik – ám e mögött sokkal inkább az a régóta érzékelhető moszkvai politikai törekvés húzódik meg, amely szívesen láttatja a regionális potenciállal rendelkező Oroszországot a nemzetközi politika színpadának tényleges súlyánál fontosabb szereplőjeként. Ahhoz tehát, hogy megértsük Moszkvának a szíriai válsággal kapcsolatos politikáját, érdemes röviden felvázolni Oroszország viszonyát a Közel-Kelethez, illetve az arab tavasz eseményeihez.

Oroszország és a Közel-Kelet

A Szovjetunió és a bipoláris világrend felbomlását követően Oroszország több mint egy évtizedre alárendelt szerepbe került a Közel-Keleten, s csak 2002-ben tett először kísérletet ennek a helyzetnek a felszámolására.¹⁸ Moszkvának ez a törekvése 2005 és 2007 között látványosan megerősödött. Ezt nem csupán az arab–izraeli békefolyamatba, illetve az irá-

17 Al Shalchi, Hadeel: *U.S., Turkey to Study Syria No-fly Zone*. *reuters.com*, 2012. 08. 11.

18 A 2002-es visszatérési kísérlettel Moszkva aktuálisan a csecsen felkelők, partizánok arab támogatását kívánta elvágni, illetve gyengíteni.

ni atomprogram kapcsán kialakuló nemzetközi vitába való orosz bekapcsolódás jelezte, hanem az is, hogy a Kreml igyekezett intenzívebbé tenni kapcsolatait a térség szinte valamennyi szereplőjével. Nem csupán azokkal az arab országokkal, amelyekkel korábban már volt kapcsolata (Szíria, Egyiptom, Jordánia, Algéria, Líbia, valamint a Palesztin Nemzeti Hatóság), hanem azokkal is, amelyekkel ezt lényegében az alapoktól kellett felépítenie (Szaúd-Arábia,¹⁹ az öböl menti országok).²⁰ 2005-ben megfigyelői státuszt kapott az Iszlám Konferencia Szervezetében (OIC),²¹ 2006-ban pedig politikai kapcsolatot létesített a parlamenti választásokon győztes Hamasszal.²² Az arab országok felé történő nyitással párhuzamosan Oroszország közeledett Iránhoz és Izraelhez is.

Az orosz külpolitika – amely a pozícióerősítés mellett az Egyesült Államok térségbeli befolyását is gyengíteni volt hivatott – a fegyverkereskedelem és az energetika területén mutatkozott különösen aktívnak. Az előbbivel – melyben Moszkva térségbeli partnerei Irán, Szíria, Algéria és Líbia voltak – az orosz vezetés egyrészt alkuhelyzetet kívánt kialakítani Washingtonnal szemben, másrészt demonstrálni kívánta az orosz fegyverexport diverzifikációs képességét. Az utóbbival viszont – melynek legfontosabb célja az olaj- és gázpiacon jelenlévő orosz befolyás erősítése volt – annak az Európai Uniónak az energia-politikájára szeretett volna erőteljesebben hatást gyakorolni (például a Gázexportőr Országok Fórumán, illetve a szaúdi kapcsolattal az OPEC-en keresztül), amelynek gázimportjában a harmadik, kőolajimportjában pedig a második legfontosabb térség a Közel-Kelet. Igazán azonban egyik területen sem sikerült komoly sikereket elérnie: Szaúd-Arábiában és az öbölországokban nem sikerült csökkentenie az Egyesült Államok fegyverpiaci pozícióit, a gázpiac sajátosságai miatt kudarcot vallottak a Gázexportőr Országok Fórumán keresztüli törekvései is, az olajpiaci kapcsolatok szorosabbá tételét pedig azzal torpedózta meg, hogy nem volt hajlandó csökkenteni saját kitermelését. Végül Moszkvának csupán annyit sikerült elérnie, hogy az orosz energiacégek megjelentek a térség szinte valamennyi országában, de az itteni kitermelésből való részesedésüknek nincs igazán nagy gazdasági hozadéka és jelentősége. Az olaj és a gáz mellett Oroszország komoly érdeklődést mutatott a térség atomenergia-szektora iránt is, főként Egyiptomban és Jordániában.

A közel-keleti térséggel fenntartott orosz kapcsolatok erősítését a külpolitikai és gazdasági megfontolások mellett az Oroszországi Föderáció muzulmán lakosságának dinamikus növekedése is komoly mértékben motiválta.²³ Ebből a szempontból Moszkva úgy tekintett a Közel-Keletre, mint az iszlám központjára, melynek segítségével egyrészt legitímálhatja észak-kaukázusi politikáját (elsősorban a föderáció muzulmánjainak szemében), másrészt csökkentheti az iszlám radikalizmus terjedését és befolyását Oroszországban. E tekintetben azt kétségtelenül sikerült elérnie, hogy a közel-keleti muzulmán államok hi-

19 A szaúdi kapcsolatról lásd Nocetti, Julien: *From Moscow to Mecca: Russia's Saudi Arabian Diplomacy*. IFRI, *Russie.Nei. Visions* No. 52., 2010. június.

20 Lásd erről Terterov, Marat: *Russian Relations to the Gulf Region in a Changing Geopolitical Environment*. *Central European Journal of International Security Studies*, 2009/1. 154–166. o.

21 *Russia-OIC cooperation opens new opportunities*. *RIA Novosti*, 2005. 07. 01.

22 A visszatérési politikáról lásd Маргелов, Михаил: *Ближневосточные горизонты внешней политики России*. *Arabeski, Globalrus*, 2004. 12. 09.; Cohen, Ariel: *Russia's New Middle Eastern Policy: Back to Bismarck?* *Jerusalem Issue Brief*, Jerusalem Center for Public Affairs, 2007. 03. 20.

23 Az amerikai Pew Research Center adatai szerint 1990-ben 13 634 000 (az összlakosság 9,2%-a) 2010-ben pedig 16 379 000 (11,7%) muszlim élt Oroszországban; számuk a becslések szerint 2030-ra 18 556 000-ra (14,4%) fog nőni.

vatalosan nem bírálták Moszkva észak-kaukázusi politikáját, a radikális iszlamistákkal szembeni fellépése pedig politikai támogatást kapott (az arab országokban és Izraelben egyaránt), sőt a szaúdi uralkodó család még Moszkva csecsenföldi emberét, Ramzan Kadirovot is hiteles vezetőnek ismerte el.²⁴ Mindezért cserébe az orosz vezetés ismét erőteljesebben kezdte támogatni a palesztin állam ügyét, ami nemcsak az arab világ szemében számított jó pontnak, hanem jelképesen megnövelte Oroszország világpolitikai súlyát is.

Ezek az események azonban nem változtattak azon a tényen, hogy az orosz vezetés számára a közel-keleti térség csak másodlagos fontosságú, ide irányuló külpolitikája pedig instrumentális jellegű, s elsősorban a prioritásként kezelt orosz–amerikai és orosz–európai kapcsolatok támogatását szolgálják.

Oroszország és az arab tavasz

Az arab tavasz eseményei Moszkvát is váratlanul érték, ám az óvatosság és a bizonytalanság, ami az orosz vezetés magatartását leginkább jellemezi, nem csupán a meglepődésre vezethető vissza. Nagy szerepe van ebben az események értelmezése kapcsán az orosz politikai eliten belül megmutatkozó véleménykülönbségeknek is.²⁵ Három irányzat hallatja a hangját, lényegében az események kezdetétől.²⁶

Az egyik képviselői már az arab tavasz első megmozdulásaiban – vagyis a tunéziai, az egyiptomi és líbiai eseményekben – a Nyugat befolyását látták. Moszkvában olyan, mármár a konspirációs teóriákra emlékeztető politikusi vélemények is megfogalmazódtak, miszerint a tömegtüntetések az iszlám radikálisok és a Nyugat együttműködése következtében robbantak ki. Ennek az irányzatnak a képviselői, illetve hatásukra az orosz politikai vezetők is rendkívül bizalmatlanul tekintettek az arab tavaszra, nem a demokratizálódás lehetőségét látva az eseményekben, hanem a szélsőséges muzulmán erők hatalomra kerülésének veszélyét, ami destabilizálhatja a térséget. Ebben a szellemben nyilatkozott Vlagyimir Putyin miniszterelnök és Dmitrij Rogozin, Oroszország NATO-képviselője; Igor Szeccsin miniszterelnök-helyettes pedig egyenesen a Google-t vádolta meg az egyiptomi események kiprovokálásával.²⁷ A külső hatások szerepének erőteljes hangsúlyozásával csak a líbiai válság elmélyülésével párhuzamosan hagytak fel az orosz vezetők, de továbbra is erős maradt az a korábbi – először Hoszni Mubarak egyiptomi elnök lemondása előtt megfogalmazott – véleményük, hogy az események könnyen továbbgyűrűzhetnek a közel-keleti térség más országaira, s ez veszélyeztetheti Oroszországot is.²⁸ A NATO líbiai

24 Ramzan Kadyrov Gets Royal Welcome. *Kommersant*, 2007. 08. 15.

25 Baev, Pavel: *The Kremlin Spins Conspiracy Theories Explaining Revolutions Away*. *Eurasia Daily Monitor*, 2011. 02. 28.; Katz, Martin N.: *Russia and the Arab Spring*. Middle East Institute, 2012. 04. 03.

26 Bár az első vonalbeli orosz politikai személyiségek (sőt maga Vlagyimir Putyin és Dmitrij Medvegyev) között is érzékelhetőek állandó különbségek az arab tavasz eseményeinek értékelésében és az erre adekvát külpolitikai vonalvezetést illetően, nyilatkozataik azonban elsősorban azt jelzik, hogy melyik időszakban melyik irányzatnak volt a legnagyobb hatása az orosz felső vezetésre.

27 *Russia Warns Arab Unrest May Empower „Fanatics”*. *Al Arabijya News*, 2011. 02. 22.; Baev, Pavel: i. m.; *Western Countries Advocating Intervention as Pretext for Oil Grab - Russian Envoy*. *Russia Today*, 2011. 03. 14.

28 *Senior Russian MP Warns Against Egyptian President's Resignation*. Interfax, *Johnson's Russia List*, 2011. 02. 03.; Baribeau, Simone – Meyer, Henry: *Libya May Risk Somalia-Like Chaos*, *Russian Deputy Premier Says*. *bloomberg.com*, 2011. 04. 08.

beavatkozása kapcsán, illetve Kaddáfi bukását követően ennek az irányzatnak a hatására az orosz vezetők nyilatkozataiban ismét felerősödött a Nyugat befolyásának hangsúlyozása.²⁹

Az orosz elit másik irányzatának képviselői ezzel szemben – elsősorban szintén az egyiptomi események miatt – az Egyesült Államok közel-keleti pozíciójának gyengülését elősegítő, ily módon Moszkva szempontjából kedvező folyamatként tekintettek az arab tavaszra. Ennek az irányzatnak a hatását mutatták Szergej Lavrov külügyminiszternek, illetve Dmitrij Medvegyevnek azok a megváltozott szemléletű nyilatkozatai, amelyekben támogatták az egyiptomi demokratizálódási folyamatot, sőt az orosz elnök az arab tavaszt egyenesen a berlini fal leomlásához hasonlította.³⁰ Meg kell jegyezni ugyanakkor, hogy ennek az irányzatnak a képviselőire is jellemző maradt az orosz külpolitika konzervatív status quo-szemlélete, hiszen Bahrein esetében elfogadták az Egyesült Államok stratégiai érdekeltségét („belügynek” tekintve az ellenzéki tiltakozások szaúdi és egyesült emirátusi segítséggel történő leverését), Jemen esetében pedig látványosan távol tartották magukat az eseményektől.³¹

Végül feltétlenül meg kell említeni az orosz elit úgynevezett pragmatikus merkantilistáit, akik az arab tavasz kapcsán a kezdetektől elsősorban arra koncentrálnak, hogy mekkora veszteség érheti az orosz hadiipart és az energetikai szektort a térség országaiban zajló események miatt, a moszkvai politika fő feladatának pedig e veszteségek minimalizálását tekintik. Itt jegyezzük meg azonban, hogy a nemzetközi sajtó a három említett irányzat közül – alighanem a szíriai válság elmélyülése és elhúzódása miatt – többnyire a Nyugat befolyását hangsúlyozó, részben pedig a pragmatikus merkantilisták érveit hangoztatja, s gyakran hajlamos irreálisan eltúlozva megjeleníteni ezen irányzatoknak az orosz hivatalos politikára gyakorolt hatását.³²

Moszkvának az arab tavasszal kapcsolatos politikáját az események váratlansága és az orosz eliten belüli eltérő megítélése mellett a Nyugattal fenntartott viszonya is döntő módon befolyásolta és befolyásolja. A látszat ellenére – miként arra például Martin N. Katz egy írása³³ is felhívja a figyelmet – Moszkva és a Nyugat érdekei az arab tavasz eseményei kapcsán korántsem estek olyan távol egymástól. Tunéziában, Egyiptomban, illetve Bahreinben és Jemenben – mivel nem rendelkezett különösebb érdekeltséggel – az orosz vezetés lényegében tudomásul vette és követte a nyugati megközelítést, illetve magatartást (elfogadva a változásokat, illetve Bahrein esetében a változatlanságot). Ezekről kissé eltérő volt Líbia esete, ahol – kisebb hezitálás után és alkalmazkodva az Arab Liga álláspontjához – Moszkva a fegyveres beavatkozást is lehetővé tette azzal, hogy Kínával együtt tartózkodott az ENSZ BT-ben a líbiai légtérzárát és a civilek védelmét elrendelő 1973. számú BT-határozat elfogadásakor. Az elemzők véleménye erősen megoszlik e lépés kapcsán: míg egyesek hibának tartják, hogy Oroszország nem vétózott,³⁴ mások szerint e kényszerű

29 Russian MP Criticises NATO for Gaddafi Air Strike. *Reuters*, 2011. 05. 01.; Vatutin, Alexander: Gaddafi's Death – Pure Accident: The West. *Voice of Russia*, 2011. 10. 22.

30 Arab Power Crisis Will Echo in Russia – Lavrov. *Johnson's Russia List*, 2011. 03. 02.; Middle East, North Africa Events Reminiscent of Fall of Berlin Wall – Medvedev. *Johnson's Russia List*, 2011. 07. 14.; Katz, Martin N.: i. m.

31 Uo.

32 Lásd erről Barabanov, Mikhail: Russian Interests in Syria: Myths and Reality. *Moscow Defence Brief*, 2012/4.

33 Katz, Martin N.: i. m.

34 Latunsky, Igor: Why Didn't Russia Use Veto Right on Libya? *pravda.ru*, 2012. 07. 11.

döntést az orosz vezetés elsősorban az arab világgal és a Nyugattal fennálló kapcsolatainak javítása érdekében hozta.³⁵ S ezen álláspontjukat azzal is megerősítik, hogy Moszkva az akció későbbi kritikáját az Arab Liga kritikájához igazította.³⁶

Moszkvának a szíriai válsággal kapcsolatos merev álláspontja azonban utólag azt sugallja, hogy a Kreml döntésében jóval nagyobb szerepet játszott az, hogy nem rendelkezett eszközökkel a líbiai akció megakadályozásához, továbbá az a remény, hogy jól ütemezett politikai helyezkedéssel akár csökkentheti líbiai veszteségeit (többek közt azzal is, hogy átmenetileg egyik nyertese lehet a líbiai káosz miatti olajár-emelkedésnek). A legnagyobb líbiai veszteséget azonban nem a 4 milliárd dollárnyi orosz befektetés esetleges „elűszása” jelentette. Gazdasági szempontból sokkal inkább az, hogy hiábavalónak bizonyultak az orosz energiacegnek (így például a Gazpromnak) az elmúlt években tett nagy erőfeszítései annak érdekében, hogy az itteni olajiparon keresztül Moszkva befolyásolhassa az európai energiapiacot és energiapolitikát.³⁷ Politikai szempontból pedig az volt az orosz nagyhatalmi tudatot érhető legkomolyabb sérelem, hogy az arab tavasz más helyszínein együttműködőnek mutakozó Moszkva kimaradhat egy számára tradicionálisan fontos ország válságának rendezéséből. Ezt a részvételi igényt és szándékot tükrözte, hogy 2011. május végén a G8-ak franciaországi találkozóján már Dmitrij Medvegyev elnök is távozásra szólította fel Kaddáfít, júniusban pedig közvetítőt küldött az ellenzék és Tripoli párbeszédének elősegítésére³⁸ – mint ismeretes, nem túl nagy eredménnyel. A szíriai események kapcsán tehát az orosz politikai vezetők nem véletlenül hivatkoznak oly gyakran és kritikusan a líbiai beavatkozásra (alapvetően elhibázottnak tekintve azt).³⁹ A viták ugyanis Líbia kapcsán gyakorlatilag valóban rendeződtek Moszkva és a Nyugat között, de orosz értelmezés szerint alapvetően azért, mert Oroszország – akarata ellenére – itt kimaradt a politikai rendezésből. Így aligha lehetett váratlan, hogy az arab tavasz eseményeivel összefüggő nézeteltérések Szíria kapcsán újabb vitákat gerjesztenek a felek között.

A legtöbb elemző joggal hívja fel a figyelmet arra, hogy Oroszország követő, reaktív és defenzív jellegű s nemegyszer ellenmondásos politikát folytatott az arab tavasz eseményei során. Ennek legfőbb magyarázata az, hogy az orosz eliten belüli korábban említett irányzatok közül valójában egyik sem rendelkezett, rendelkezik koherens stratégiával a közel-keleti orosz politikára vonatkozóan, illetve regionális hatalomként az Oroszországi Föderációnak nincs olyan hatalmi eszközparkja és potenciálja (sem a kemény, sem a puha hatalmi eszközöket⁴⁰ tekintve), amellyel lényeges befolyást gyakorolhatna a térségre vagy akár csak annak egy-egy meghatározó államára.

35 Katz, Martin N.: i. m.

36 Табуев, Александр – Черненко, Елена – Реутов, Александр: Маленькая авианосная война. *Kommersant*, 2011. 03. 01.

37 Blank, Stephen – Saivetz, Carol: *Russia Watches The Arab Spring*. *Radio Free Europe / Radio Liberty*, 2011. 06. 24.

38 In Shift, *Russia Says Gaddafi Must Step Down*. *Globalpost*, 2011. 05. 27.; Россия подыскала Ливии островок спокойствия. *Kommersant*, 2011. 06. 20.

39 Moszkva a líbiai beavatkozás kapcsán elsősorban arra hívja fel a figyelmet, hogy a Nyugat akciója túllépett a BT-határozat adta mandátumon, hogy a líbiai felkelők helyett gyakorlatilag a NATO katonai beavatkozása döntötte meg a Kaddáfí-rendszert, ráadásul úgy tette ezt, hogy nem rendelkezett se politikai helyismerettel, se politikai tervvel a rendszer bukását követő időszakra.

40 Szemben Törökországgal vagy Iránnal, Oroszország nem tud vonzó fejlődési modellt kínálni a térség államai számára.

Oroszország és Szíria

Az orosz–szíriai kapcsolat Moszkva egyik leghosszabb múltra visszatekintő viszonya a közel-keleti térségben.⁴¹ A Kreml és Damaszkusz Szíria 1946-os függetlensége óta diplomáciai kapcsolatot tart fenn, s több mint negyven éves múltra tekint vissza az orosz vezetésnek az Aszad családdal fennálló kapcsolata is. Mivel a szuezi válságot követően, 1957-től a Szovjetunió lett a damaszkuszi kormány legfőbb fegyverszállítója, az 1973. októberi arab–izraeli háborút, illetve a szadati Egyiptomnak a Szovjetuniótól 1972-től való elfordulását követően pedig politikai-katonai szövetséggé alakult át a szír–orosz kapcsolat, Oroszország évtizedekig monopóliummal rendelkezett a szír hadsereg felfegyverzésében. Moszkva és Damaszkusz 1980 októberében barátsági és együttműködési szerződést, 1983 februárjában pedig nukleáris együttműködési egyezményt írt alá. A szovjet/orosz–szír stratégiai kapcsolat egyik legfontosabb jelképe és bizonyítéka a tartuszi orosz haditengerészeti bázis, melyet 1971-től bérel Szíriától a szovjet/orosz vezetés, biztosítva ezzel az orosz haditengerészet állandó földközi-tengeri jelenlétét. Napjainkban ez az egyetlen, nem a volt Szovjetunió területén található orosz katonai bázis.

Moszkva közel-keleti kapcsolatai közül az orosz–szír viszony szenvedte meg leginkább a Szovjetunió szétesését és a jelicini korszak külpolitikájának a térség iránti passzivitását: a Szíriával fennálló korábbi „szocialista barátság” már-már hideg pragmatikus viszonyra szelídült. Részben azért, mert javultak az orosz–izraeli, illetve az orosz–nyugati kapcsolatok, részben pedig azért, mert az 1980-as évek közepétől jelentősen visszaesett az orosz–szír fegyverkereskedelem.⁴² Maga Damaszkusz is megnehezítette a kapcsolat újraerősítését azzal, hogy az orosz invitálás ellenére nem vett részt a 2000 februárjában, Moszkvában megtartott Közel-Kelet-konferencián (ami Oroszország közel-keleti fontosságát volt hivatott szimbolizálni a márciusi orosz elnökválasztás előtt), amire válaszul a presztízsében megsértett Vlagyimir Putyin megválasztott elnökként nem ment el Háfez el-Aszad 2000. júliusi temetésére.

A két ország viszonya csak Putyin második elnöksége alatt vált ismét dinamikussá. A közel-keleti térségbe való visszatérés putyini politikájának keretében 2005 januárjában Moszkva elengedte Szíria nagyrészt a szovjet korszakból örökölt, döntő részben a kifizetetlen fegyverszállításokból felhalmozódott adósságának 73%-át (13,4 milliárd dollárból 9,8 milliárdot). Mark N. Katz szerint a Kreml alapvetően három ok miatt volt engedékeny Damaszkusszal szemben. Egyrészt ezzel kívánta elősegíteni, hogy a szír rezsim békét kössön Izraellel, másrészt stratégiaileg fontosnak látta a tartuszi bázis további fenntartását, s végül harmadrészt azért, mert a damaszkuszi vezetés az adósság elengedéséért cserébe nyitottnak mutatkozott további orosz fegyvervásárlásokra.⁴³ Richard Weitz, a Hudson Intézet kutatója szerint viszont Moszkva arra számított az adósság-elengedés kapcsán, hogy Szíria egyfajta közel-keleti kapu lehet az orosz fegyverkereskedelem számára; fontos

41 Lásd erről Kreutz, Andrej: *Syria: Russia's Best Asset in the Middle East*. IFRI, *Russie.Nei.Visions* No. 55., 2010. november; Katz, Mark: *Moscow and the Middle East: Repeat Performance? Is Syria for Russia Like Afghanistan for the Soviet Union?* *Russia in Global Affairs*, 2012. 10. 07.

42 Kreutz, Andrej: i. m. 7. o.

43 Katz, Mark N.: *Putin's Foreign Policy Toward Syria*. *MERIA Journal*, 2006/1.

szempont volt továbbá, hogy fennmaradó 3,6 milliárd dollárnyi adósságát Damaszkusz közös orosz–szíriai olaj-, gáz- és egyéb szíriai ipari beruházásokkal váltotta ki.⁴⁴ Emellett Moszkva valószínűleg pontosan tudta, hogy az apja által felhalmozott adósságot Bassár el-Aszad nem igazán tudja visszafizetni, nem is beszélve arról, hogy Oroszország több más, a Szovjetunióval szemben fegyverkereskedelmi adósságot felhalmozó országgal is hasonlóan járt el.

Bár 2005 és 2008 között látványosan (220 millióról 2 milliárd dollárra) nőtt az orosz–szír kereskedelem, a Damaszkusszal fenntartott kapcsolat stratégiai szempontból csak másodlagos fontosságú volt Oroszország számára. 2007-ig ugyanis a moszkvai vezetés a Szíriánál gazdagabb és befolyásosabb térségi szereplőkkel igyekezett szorosabbra fűzni a viszonyát, kihasználva az iraki háború teremtette Amerika-ellenes közel-keleti közhangulatot. A Kreml vezetői ekkoriban leginkább csak észak-kaukázusi és grúziai politikájuk támogatását várták el az Aszad-rezsimtől, s az észak-kaukázusi terroristák elítélésével, a csecsenföldi Kadirov-rezsim melletti kiállításával, illetve Oroszország Grúziával szembeni fellépésének lelkes támogatásával Aszad eleget is tett ennek.⁴⁵ Damaszkusz számára ugyanakkor – miután Rafik Hariri 2005. februári meggyilkolását követően nemzetközileg elszigetelődött – már 2005 elejétől kulcsfontosságúvá vált az orosz vezetés politikai támogatása és védelme. Moszkva azonban – figyelembe véve egyéb térségbeli kapcsolatait – csupán addig ment el ebben, hogy csak azokat az ENSZ BT-határozatokat volt hajlandó megszavazni, amelyek nem tartalmaztak szankciókat Szíriával szemben.⁴⁶ Ez azonban lényegében nem különbözött az Iránnal vagy a Hamással kapcsolatos orosz politikától.⁴⁷

Jóllehet 2005 után Oroszország ismét részt vett a szíriai haderő modernizációjában (korábban nem szállított az országnak modern fegyvereket), stratégiai értelemben ez nem változtatta meg az orosz–szír fegyverkereskedelem, illetve a katonai együttműködés minőségét. Moszkva ugyanis részben saját elhatározásából, részben a nagyhatalmak (az Egyesült Államok és Izrael) nyomásának eredményeként továbbra sem szállított támadó fegyvereket Damaszkusznak, csak védelmi jellegűeket, sőt még ez utóbbiból sem mindig a legmodernebbeket. Így például a szír hadsereg – Damaszkusz többszöri határozott kérése ellenére – nem jutott hozzá a Sztreclec légvédelmi rakétarendszernél nagyobb hatótávolságú Igla hordozható légvédelmi rakétarendszerhez,⁴⁸ sőt az oroszok 2009-ben annak ellenére befagyasztották a MiG–29 Fulcrumok és a MiG–31-esek Szíriának való szállítását, hogy 2007-ben ezek megvételéről egyezményt írt alá a két ország.⁴⁹ 2006 és 2011 között az orosz–szír fegyverszállítási szerződések értéke így is 5,5–6 milliárd dollárra nőtt,⁵⁰ az orosz fegyverszállítások pedig Szíria összes fegyverimportjának 78%-át tették ki.⁵¹ Emellett szír tiszték ezreit képezték ki orosz katonai tanintézményekben, s több mint 2000 orosz tanácsadó szolgált a szír hadseregben. Vagyis a fegyverszállítások és az orosz–szír

44 Weitz, Richard: *Syria's Assad Sees Georgia War as Opening Moscow Options*. *World Politics Review*. 2008. 09. 16.

45 Uo.

46 *Security Council Resolution 1595 (2005) on Lebanon*, UN Security Council, 2005. 04. 07.; *Security Council Resolution 1636 (2005) The situation in the Middle East*, UN Security Council, 2005. 10. 31.

47 Kreutz, Andrej; i. m. 16. o.

48 *Russia Denies New Deliveries Of Strelts Air Defense System To Syria*. *Defencetalk*, 2007. 01. 24.

49 Kreutz, Andrej; i. m. 19. o.

50 Pukhov, Ruslan: *Why Russia Is Backing Syria*, *nytimes.com*, 2012. 07. 06.; Barabanov, Mikhail; i. m.

51 SIPRI Arms Transfers Database.

katonai együttműködés következtében modernizálódott ugyan a szír hadsereg, ez azonban nem változtatta meg a térség katonai erőviszonyait.

Ami a szíriai orosz tőkebefektetéseket illeti, ezek az infrastruktúra, az energiaipar és turizmus területén jelentősek, s 2011-re közel 20 milliárd dollárt tettek ki. A Szíriában megjelenő orosz cégek zászlóshajója a Sztrojtranszgaz lett, amely az egyik fő kivitelezője volt az arab gázvezeték (AGP) 324 kilométeres szíriai szakaszának, 2009-ben pedig megbízást kapott egy homsi földgázfeldolgozó üzem megépítésére is. Az oroszokkal fenntartott gazdasági kapcsolat különösen a Szíriával szemben 2004-től, illetve 2006-tól életbe léptetett amerikai és EU-szankciók miatt volt fontos Damaszkusz számára.⁵² 2008 után a pénzügyi világválság az orosz–szír gazdasági kapcsolatokat is igen hátrányosan érintette, főleg a szír GDP csökkenése miatt. 2010-ben Szíria csupán a 21. helyet foglalta el Oroszország exportpartnerei, a 27.-et pedig kereskedelmi partnerei között.⁵³

Oroszország és a szíriai válság

Az arab tavasz eseményei közül egyértelműen a szíriai válság érintette a legkellemetlenebbül a moszkvai politikai vezetést. Nem csak azért, mert Szíria az orosz fegyverexport ötödik legfontosabb felvevőpiaca, ráadásul évtizedek óta lehetővé teszi az orosz hadsereg számára a tartuszi haditengerészeti bázis használatát, s nem is csupán az itteni orosz befektetések miatt. Legalább ilyen fontos problémát jelent Moszkva számára az a tény, hogy az arab tavasz nyomán bekövetkező politikai iszlamizáció és általában a társadalmi elégedetlenség hulláma a szíriai eseményekkel területileg is közelebb került Oroszországhoz. Moszkva – mint azt már jeleztük – a kezdetektől olyan veszélyként tekintett az arab tavaszra, amelynek hatása növelheti az iszlám radikalizmus terjedését és befolyását az Oroszországi Föderáció számára oly fontos észak-kaukázusi, illetve közép-ázsiai térségben.⁵⁴

Ráadásul az orosz politikai elit a folyamatokat figyelve egyre gyanakvóban tekintett a tunéziai, az egyiptomi és a líbiai hatalomváltásokra is.⁵⁵ Az arab tavasz eseményei ugyanis – előbb a líbiai NATO-beavatkozás, később az a tény, hogy az egyiptomi Muzulmán Testvérek viszonylag gyorsan szót értettek az Egyesült Államokkal, végül a szíriai ellenzék intenzív külső támogatása – az orosz vezetés jelentős részében a posztszovjet színes forradalmak felettébb kellemetlen emlékét idézték fel.⁵⁶ Emlékezetes, hogy a 2003-as grúziai, még inkább pedig a 2004. őszi ukrán fordulat mögött Moszkva erős amerikai támogatást látott, a nyugatbarát kormányok itteni hatalomra jutását pedig az Oroszország bekerítésére, illetve elszigetelésére irányuló stratégia részeként értelmezte.⁵⁷ A Kreml a líbiai beavatkozás, az egyiptomi változások és a szíriai válság kapcsán is hasonló jelenségeket vélt felfedezni,

52 Overview of UN, US and EU Sanctions and Recent Events in Syria. *McNair Chambers*, 2012. 06. 26.

53 *European Union, Trade in Goods with Russia*, European Commission, 2014. 08. 27.

54 Beinglass, Yagil – Brode, Daniel: *Russia's Syrian Power Play*. *nytimes.com*, 2012. 01. 31.; Pukhov, Ruslan: *Why Russia Is Backing Syria*. *nytimes.com*, 2012. 07. 06.

55 Fix, Liana: *Russia's Policy Towards Syria: Nyet is Not Enough*. *Global Policy Journal*, 2012. 06. 27.

56 *Russia's Syrian Stance: Principled Self-Interest*. *IJSS Strategic Comments*, No. 31. 2012. September, 2. o.

57 Sz. Bíró Zoltán: *Az orosz–amerikai viszony alakulásáról*. *Nemzet és Biztonság*, 2008. 1. sz. 14. o.

s ezeket veszélyesnek ítélte Oroszország szempontjából.⁵⁸ 2012 februárjában – az orosz elnök megmozdulásainak idején – maga az elnökválasztásra készülő Putyin fogalmazott úgy Líbia és Szíria kapcsán, hogy a nemzetközi kapcsolatok területén az „erőszak kultusza” uralkodott el, sőt egyértelműsítő jelleggel azt is hozzátette: „nem engedhetünk meg valami hasonlót országunkban”.⁵⁹ A közel-keleti események esetleges tovaterjedésének és az itteni válságok elmélyülésének aggodalmát még azok is osztották Moszkvában, akik egyébként nem elsősorban a Nyugat ösztönzését látták az arab tavasz eseményei mögött. Úgy vélték ugyanis, hogy egyrészt a kívülről történő beavatkozás véres polgárháborúhoz vezethet Líbiában és Szíriában, másrészt az elégedetlenség továbbterjedhet Iránra és Oroszország déli peremére is.⁶⁰

Végül Moszkva pontosan tisztában van Szíria kulcsfontosságú szerepével az eddigi közel-keleti státusz quo fenntartásában. Vagyis azzal, hogy az Aszad-rendszer esetleges bukása (s ezzel párhuzamosan Irán visszaszorulása, illetve a Hezbollah meggyengülése) olyan alapvető erőviszony-átrendeződéssel járhat a térségben, amely igen hátrányosan érintené Oroszországot. Ebben az esetben ugyanis azzal kellene szembesülnie, hogy – eltérően a bipoláris világrend felbomlásának időszakától – nem csupán alárendelt szerepbe kerülhet, hanem egyenesen kiszorulhat a közel-keleti és az észak-afrikai térségből.

Jóllehet a fentebb említettekkel az orosz vezetés az arab tavasz kezdetétől tisztában volt, sokáig abban bízott, hogy az Aszad-kormányzat képes lesz leszerelni a felkelést.⁶¹ Ilyen értelemben Moszkvának igen jól jött a líbiai beavatkozás elhúzódása, hiszen a nemzetközi közösség figyelmét 2011 márciusa és júliusa között döntően ez kötötte le. Bízott továbbá abban is, hogy az újraválasztására készülő Barack Obama nem kockáztat meg határozottabb fellépést a szíriai rezsim ellen. E tekintetben nem is számított rosszul, hiszen az amerikai elnök – a világ nyolc másik vezetőjével összehangoltan – csak 2011. augusztus 18-án szólította fel először Bassár el-Aszadot a távozásra, az ENSZ BT-t pedig csak szeptember 21-én arra, hogy rendeljen el szankciókat a szíriai rezsimmel szemben.⁶² Ezt követően azonban az orosz vezetésnek egyre nyíltabb kártyákkal kellett játszania, és számolnia kellett azzal is, hogy amennyiben a szíriai válság tovább fokozódik, ő maga pedig továbbra is kiáll az Aszad-rezsim mellett, egyre inkább szembekerül a nyugati hatalmakkal és a nemzetközi közvéleménnyel.

Mint ismeretes, a szíriai válság tizennyolc hónapja alatt Oroszország (és Kína) három ízben is megvétózta, hogy az ENSZ BT olyan határozatot hozzon, amelyben a Biztonsági Tanács elítéli és kötelező jellegű szankciókkal sújtja Bassár el-Aszad rezsimjét (2011. október 4., 2012. február 4., 2012. július 19.). Az orosz vezetés az első két alkalommal a határozattervezetek egyoldalúságával indokolta vétóját (tudniillik, hogy a tervezetek csak a szíriai kormányt tették felelőssé az erőszakért), továbbá azzal, hogy az ilyen határozatok

58 Fix, Liana: Russia's Policy Towards Syria: Nyet is Not Enough. *Global Policy Journal*, 2012. 06. 27.

59 Russia's Putin Warns Against Outside Interference, *reuters.com*, 2012. 02. 08.

60 'Civil War' Warning in UN Showdown on Syria. *ABC News*, 2012. 02. 01.; Nizameddin, Talal: Russia and Syria. The Reasons Behind Putin's Support for Bashar Al-Assad's Regime. *Great Debate Paper*, No. 12/05. Cicero Foundation, 2012. 7. o.

61 Uo.

62 Timeline of International Response to Situation in Syria. *Global Center for the Responsibility to Protect*. 4–5. o.

csak elmélyítenék a válságot és fokoznák az erőszakot az országban.⁶³ 2012 júliusában viszont azzal, hogy a szíriai válság kapcsán egy olyan geopolitikai játszma folyik, amely nem is annyira Szíriáról, hanem Iránról szól.⁶⁴ Szinte bizonyos, hogy Moszkva álláspontjának keményedésében komoly szerepe volt annak, hogy időközben Vlagyimir Putyin lett Oroszország elnöke, aki nemcsak elnökválasztási kampánya során ütött meg erősen nyugatellenes retorikát, de azt követően is. Ugyanakkor legalább ilyen fontos látni azt, hogy a 2012. februári orosz–kínai vétót követően az Egyesült Államok javaslatára megalakított „Szíria barátai” mozgalomban és annak tevékenységében az orosz vezetés megerősítve látta azt a korábbi álláspontját, mely szerint az arab tavasz számos eseményére a Nyugat ösztönzése és támogatása révén kerülhetett sor.⁶⁵ Bár Moszkva a „Szíria barátai” mozgalmat elsősorban egyoldalúsága miatt kritizálta, az orosz vezetést valójában az zavarta, hogy a mozgalommal egy olyan politikai eszköz, kvázi nemzetközi intézmény jött létre, amelyre – szemben például az ENSZ-szel – nem volt hatása.⁶⁶

Az ENSZ BT határozatainak megvétózása miatti nemzetközi kritikák enyhítése érdekében Oroszország az együttműködési hajlandóságát is igyekezett és igyekszik bizonyítani. Így először 2011. december 15-én olyan határozattervezettel állt elő, amely felszólította a szíriai kormányt az ellenzékkel szembeni erőszakos fellépés beszüntetésére,⁶⁷ majd 2012. július 10-én ismét saját határozattervezetet nyújtott be, amelyben támogatta a Szíriára vonatkozó Annan-béketervet.⁶⁸ A 2012. februári vétót követően Szergej Lavrov orosz külügyminiszter Damaszkuszba utazott, és tárgyalta Bassár el-Aszaddal az erőszak beszüntetéséről.⁶⁹ 2012. április 14-én Oroszország is megszavazta az ENSZ BT 2042. számú határozatát, amely felszólította a szíriai kormányt, hogy április 10-i ígéretéhez híven szüntesse be a kormánycsapatok és nehézfegyverek bevetését a kormány ellen fellázadt szíriai városok ellen, április 21-én pedig a BT 2043. számú határozatát, amely 300 fős megfigyelő missziót (UNSMIS) küldött Szíriába a tüzszünet ellenőrzésére, és ismét az erőszak haladéktalan beszüntetésére szólított fel.⁷⁰ 2012. június 30-án az orosz vezetés által beterjesztett javaslat lett az ún. szíriai összekötőcsoport (a BT 5 állandó tagja + Törökország, Katar, Kuvait és Irak) vitaanyaga.⁷¹ 2012. július 7-én az orosz Szövetségi Haditechnikai Együttműködési Szolgálat bejelentette, hogy tekintettel a megoldatlan szíriai helyzetre, Oroszország nem szállítja le Damaszkuszban a 2011 vége előtt megrendelt új fegyvereket (köztük Jak–130 oktató vadászgépeket), és nem köt újabb megállapodásokat a szíriai vezetéssel.⁷² Ugyancsak július elején az orosz külügyminiszter Moszkvában tárgyalásokat folytatott az ellenzéki Szíriai Nemzeti Tanács (SNC) vezetőivel.⁷³ Végül feltétlenül említést

63 Lee, Brianna: UN Resolution on Syria Fails After Double Veto. *PBS*, 2011. 10. 05.; FM Lavrov Explains Russia's Veto on Syria Resolution in UN. *RIA Novosti*, 2012. 02. 05.

64 Russia: Western Pressure Over Syrian Conflict Is 'All About Iran'. *telegraph.co.uk*, 2012. 07. 19.

65 Russia Calls 'Friends of Syria' Group 'Immoral'. *Turkish Weekly*, 2012. 07. 07.

66 Lehmann, Christof: Syria, Teachable Moments and Conflict Resolution. *NSNBC*, 2012. 08. 27.

67 Russia Proposes U.N. Resolution on Syria; U.S. Hopes to Work With Moscow on Draft. *AlArabiyaNews*, 2011. 12. 15.

68 Russia Drafts New U.N. Resolution to Extend Syria Mission as Death Toll Mounts. *AlArabiyaNews*, 2012. 07. 11.

69 Assad Ready for Talks, 'Fully Commits' to End Violence – Lavrov. *rt.com*, 2012. 02. 07.

70 Overview of UN, US and EU Sanctions and Recent Events in Syria. *mcnairchambers.com*, 2012. 06. 26.

71 Action Group for Syria Final Communique. *un.org*, 2012. 06. 30.

72 Mégsem lesz orosz fegyverszállítmány. *mno.hu*, 2012. 07. 09.

73 Syrian National Council in Moscow for First-Ever Talks. *rt.com*, 2012. 07. 11.

érdemel, hogy 2012. október 5-én Oroszország is támogatta az ENSZ BT-nek azt a nyilatkozatát, amely elítélte Szíriát egy határ menti török falu megtámadásáért.⁷⁴ Tény ugyanakkor, hogy mindeközben nem támogatta sem a Bassár el-Aszad távozására vonatkozó nemzetközi követeléseket, sem pedig azt, hogy az ENSZ BT szankciókat vezessen be az Aszad-rezsimmel szemben.

A szíriai válság polgárháborúvá mélyülése, még inkább pedig az a tény, hogy az Anan-terv 2012. augusztusi bukását követően a nyugati államok körében egyre gyakrabban kerül szóba egy szíriai fegyveres beavatkozás lehetősége, napjainkra komoly dilemma elé állította Oroszországot.

Szíria kapcsán ugyanis az orosz vezetés politikájának egyik fő célja éppen a líbiai forogatókönyv – vagyis a nyugati katonai beavatkozás – megismétlődésének elkerülése volt. Részben azért, mert ezt a Nyugat egyoldalú, a megoldásból Oroszországot ellenségesen kizáró lépéseként értelmezte, részben pedig azért, mert valóban úgy ítéli meg, hogy a NATO akciója csak zavarosabbá és kiszámíthatatlanabbá tette a líbiai helyzetet. Meglehetősen frusztráló lehet tehát az orosz vezetés számára, hogy alig egy évvel a Kaddáfi-rezsim bukását követően azzal a veszéllyel kell számolnia, hogy a Bassár el-Aszadhoz való merév és kontraproduktív ragaszkodása lényegében ugyanoda vezethet, mint Líbia esetében, ahol viszont gyorsan kihátrált a diktátor mögül.

Az elemzők véleménye megoszlik abban, hogy az orosz vezetést mi motiválja valójában az Aszad-rendszerhez való ragaszkodásában. Míg sokan még napjainkban is a lehetséges gazdasági és politikai veszteségekkel magyarázzák a Kreml merevségét,⁷⁵ mások – köztük Mihail Barabanov – szerint ebben sokkal több a szimbolikus és reflexív elem, mint a pragmatikus merkantilizmus.⁷⁶ Azt ugyanis Barabanov szerint már Moszkvában is régóta látják, hogy Bassár el-Aszad perspektivikusan akkor sem jelent megoldást Szíria számára, ha hatalmát sikerülne stabilizálnia, miként azzal is tisztában vannak, hogy a polgárháború miatt Damaszkusznak hosszú ideig nem lesznek forrásai újabb fegyvervásárlásokra, tehát nem lesz vonzó fegyverkereskedelmi partner. Megítélése szerint a tartuszi bázis is sokkal inkább szimbolikus szempontból fontos Oroszország számára, s valójában nincs komoly gyakorlati jelentősége. Ezek inkább csak egy-egy tételt jelentenek a közel-keleti orosz érdekek listáján – állítja Barabanov.⁷⁷ Szerinte az orosz magatartást sokkal inkább befolyásolja az orosz vezetés percepciója. Így például az, hogy Moszkva napjainkban az arab tavasz egészét úgy ítéli meg, mint ami bizonytalanabbá és veszélyesebbé tette a közel-keleti térséget, és Szíriából való várható kiszorulására úgy tekint, mint a bipoláris korszakból megmaradt orosz nagyhatalmiság utolsó jelképének elvesztésére. Azt pedig presztízsszempontból végképp nehezen élné meg, ha erre egy nyugati fegyveres akció keretében kerülne sor. Mert bármilyen fontosnak is tűnik Szíria az orosz Közel-Kelet-politikában, arra Moszkvának itt sincsenek eszközei, hogy megakadályozza ezt. Napjainkban tehát orosz szempontból a szíriai válság legfontosabb kérdése valójában az, hogy

74 U.N. Security Council Condemns Syrian Attack on Turkey. *reuters.com*, 2012. 10. 05.

75 Kosturos, Nicholas: What Drives Russia's Unrelenting Position on Syria? Factors Behind Russia's Misplaced Support. *Center for American Progress*, 2012. 08. 13.; Russia's Syrian Stance: Principled Self-Interest. *IISS Strategic Comments, Comment 31*, 2012 szeptember

76 Barabanov, Mikhail: Russian Interests in Syria: Myths and Reality. *Moscow Defence Brief*, 2012/4.

77 Uo.

Moszkva megtalálja-e az utat ahhoz, hogy további presztízsveszteség nélkül engedhesse el az Aszad-rezsimet, s ebben partnerre talál-e a térség és a nemzetközi közösség vezető hatalmai körében?

A szíriai válság és Kína

A szíriai válság során tanúsított magatartása miatt Oroszország mellett Kínát érte a legtöbb és legélesebb kritika a nemzetközi sajtóban. Ezek leggyakrabban azt vetették Peking szemére, hogy miközben ózdkodik a politikai felelősség vállalásától az arab tavasz keltette válságok megoldásában, Moszkvával közös ENSZ BT-vétóival rendre megakadályozza ebben a nyugati hatalmakat is. Mi ezzel szemben azokkal az elemzőkkel értünk egyet, akik szerint bár Kínát is meglepték az arab tavasz eseményei, a pekingi vezetés mindvégig egy jól körülírható stratégia, illetve az eseményekből levont tapasztalatok alapján politizált, s önmagához képest igen aktívnak mutatkozott az arab tavasz folyamán.⁷⁸ Ahhoz azonban, hogy ezt érzékeltethessük, érdemes röviden felvázolni Kína viszonyát a Közel-Kelethez, illetve az arab tavasz eseményeihez.

Kína és a Közel-Kelet

A kínai külpolitika, amelyet hosszú idő óta a függetlenség és szuverenitás tiszteletben tartásának, a belpolitikába való be nem avatkozás elvének, illetve a kölcsönös gazdasági előnyök politikájának hangsúlyozása jellemez, az 1970-es évek végétől kezdett el érdeklődni a Közel-Kelet iránt a kínai szocialista piacgazdasági reformokkal, még inkább pedig a kínai gazdaság energiaszükségleteinek növekedésével párhuzamosan.⁷⁹ Bár Kína már 1983-tól importált olajat a térségből, a kőolaj csak 1993-tól vált a régió és Kína kapcsolatainak egyik meghatározó – de nem kizárólagos – tényezőjévé. Az 1993 és 2008 közötti években a térség országainak részesedése a több mint tízszeresére növekvő kínai kőolajimportból 40 és 60% között mozgott, átlagosan pedig 48,5%-ot tett ki.⁸⁰ Míg a 1990-es évek közepén főként Omán, Jemen és Irán szállított kőolajat Kínának, 2010-re Szaúd-Arábiáé lett a főszerep, s Irán és Omán mellett Irak, Kuvait, az Egyesült Arab Emírségek és Líbia is bekapcsolódott a kínai olajszállításokba.⁸¹ 2005 és 2009 között a térség és Kína kereskedelmi forgalma 51,3 milliárd dollárról több mint 100 milliárdra nőtt.⁸²

A gazdasági kapcsolatok fejlődése ugyanakkor nem járt együtt Peking politikai aktivitásával a térségben, jóllehet a bipoláris világrend bukását követően a közel-keleti államok egy ideig még reménykedtek abban, hogy Oroszország kiszorulása után Kína hajlandó és képes lesz ellensúlyozni az Egyesült Államoknak a térségre gyakorolt hatását. Az ázsiai

78 Breslin, Shaun: *China and the Arab Awakening*. ISPI Analysis, No. 140, 2012 október.

79 Lásd erről *China's Growing Role In the Middle East: Implications for the Region and Beyond*. The Nixon Center, Washington, DC, 2010. 121 o.

80 Zhao Hongtu: China's Energy Interest and Security in the Middle East. In *China's Growing Role In the Middle East: Implications for the Region and Beyond*. The Nixon Center, Washington, DC, 2010. 45. o.; Topol, Sarah A.: *Why China Has Become the Middle East's Favorite Customer*. CSMonitor, 2010. 07. 13.

81 Zhao Hongtu: i. m. 46. o.; *Trends in Chinese Petroleum Production, Consumption and Import*. *Crash-watcher*, 2011. 11. 23.

82 Chen, James: *The Emergence of China in the Middle East*. *INSS Strategic Forum*, 2011. december.

nagyhatalom fokozottabb politikai jelenlétét több szempontból is szívesen fogadták volna. Egyrészt a pekingi vezetés a barátságáért nem támasztott politikai követelményeket az itteni autoriter rezsimekkel szemben, a közel-keleti konfliktusok során pedig hagyományosan az arab álláspontot támogatta. Másrészt a Kínával fenntartott gazdasági kapcsolat a térség államai számára is komoly haszonnal járt. 2005 és 2009 között Kínába irányuló exportjuk 25%-kal nőtt, míg az Egyesült Államokba irányuló 45%-kal csökkent; a kínai beruházások értéke 1 milliárd dollárról 11 milliárdra nőtt, a Kínai Fejlesztési Bank (CDB), illetve a Kínai Exim Bank (CEB) alacsony kamatozású fejlesztési hiteleinek pedig a közel-keleti és az afrikai államok voltak a legnagyobb kedvezményezettjei.⁸³ Harmadszor, a kapcsolatok az itteni országok számára oly fontos fegyverkereskedelem terén is kölcsönösen előnyösnek bizonyultak: ha a kínai fegyvereladások nem is voltak kiemelkedő mértékűek – 1999 és 2011 között csupán 1,7 milliárd dollárt, a kínai fegyverexport 20,5%-át tették ki –, arra mindenképpen jó alkalmat adtak, hogy az orosz fegyverek minőségével vagy a moszkvai fegyverkereskedelmi politikával elégedetlen rezsimeknek alternatív beszerzési forrást jelentsenek.⁸⁴ Végül pedig a kínai fejlődési modell a közel-keleti térség számos társadalma számára jelent komoly és az európaiak által kínálnál realisabb politikai vonzerőt. Ráadásul Kína az elmúlt két évtizedben nem egy felemelkedő világhatalomként, még csak nem is az Egyesült Államok vetélytársaként jelent meg a közel-keleti térségben, sokkal inkább egy olyan felelősségteljes nagyhatalom benyomását keltve, amely – hasonlóan az itteni társadalmakhoz – bár békésen, de megkérdőjelezi a jelenlegi globális hatalmi és elosztási rendet.

Kína és az arab tavasz

Az arab tavasz kezdeti eseményei során Peking magatartását alapvetően az óvatosság és gazdasági érdekeinek védelme jellemezte.⁸⁵ Jóllehet a kínai vezetést számos szempontból aggodalommal töltötték el a közel-keleti és észak-afrikai társadalmi megmozdulások (különösen a térség általuk gazdagnak ítélt államaiban kirobbant elégedetlenség okai és az arab tavasz esetleges hszincsiangi hatása foglalkoztatta a kínai politikusokat), Peking a nyilvánosság előtt arra törekedett, hogy jó kapcsolatokat alakítson ki az újonnan hatalomra került vezetőkkel. Mivel Tunéziával nem tartott fenn intenzív politikai és gazdasági kapcsolatot, Ben Ali elnök bukására egy „*Tunézia Kína barátja. Kína aggódik az országban történtek miatt, és reméli, hogy a stabilitás mielőbb helyreáll*” szövegű külügyminisztériumi nyilatkozattal és egy, az új vezetésnek nyújtott 6 millió dolláros humanitárius segéllyel reagált.⁸⁶ Az egyiptomi események már érzékenyebben érintették Pekinget, hiszen az ország hosszú idő óta Kína egyik fontos partnere, mellyel kereskedelmi forgalma 2009-ben csaknem 6 milliárd dollárt tett ki; ahol több mint ezer kínai vállalkozásnak mintegy 800 millió dollárnyi befektetése volt; s ahol mintegy 2000 fős kínai kolónia élt. Emellett a Tahrír téri

83 Uo.

84 A SIPRI fegyverkereskedelmi adatbázisa szerint 1999 és 2011 között Algéria 116, Egyiptom 420, Irán 942, Irak 20, Jordánia 8, Kuvait 87, Omán 12, Szaúd-Arábia 66, Törökország pedig 37 millió dollárért vásárolt kínai fegyvereket.

85 Lam, Willy: Beijing Wary of “Color Revolutions” Sweeping Middle East/North Africa. *China Brief*, 2011/3. 2–5. o.

86 Shinn, David: North African Revolutions and Protests Challenge Chinese Diplomacy. *China Brief*, 2011/6.

megmozdulásokra a nemzetközi média is nagyobb figyelmet fordított, ami külön gondot okozott az események esetleges továbbgyűrűző hatása miatt aggódó Peking számára.⁸⁷ E tekintetben nem csupán az események kínai ellenzékre gyakorolt hatása okozott komoly fejtörést a Kínai Kommunista Párt (KKP) vezetőinek, de azok esetleges kirgizisztáni visszhangja is, tekintettel a Hszincsiang tartománnyal határos posztszovjet államban lezajlott 2005. márciusi és 2010. áprilisi zavargásokra.⁸⁸ Mivel azonban az új egyiptomi vezetés nyitottnak mutatkozott a Kínával fenntartott stratégiai kapcsolat továbbvitelére, Pekingnek politikai értelemben itt sem kellett látványos erőfeszítéseket tennie.⁸⁹ A tunéziai és az egyiptomi események kapcsán fontos jelezni, hogy bár a kínai vezetés nem örült a hatalomváltásoknak, de tudomásul vette őket, mivel azokat a belső erőviszonyok változása idézte elő.

Az első igazán komoly gondot Kína számára az arab tavasz líbiai eseményei jelentették. A Kaddáfi-rezsimmel ugyanis Peking igen komoly gazdasági kapcsolatokat alakított ki: innen származott a kínai kőolajimport 3%-a (ez a líbiai olajexport 10%-át tette ki), s a társadalmi tiltakozás kirobbanásakor 75 kínai cég 36 ezer munkása dolgozott mintegy 50 Líbiában futó projekten, melyek értékét 4, perspektivikusan pedig 18 milliárdra becsülték a szakemberek.⁹⁰ A kínai munkások túlnyomó többségét tizenhárom, elsősorban a líbiai olajiparban és az infrastruktúrafejlesztésben érdekelt kínai állami cég foglalkoztatta (köztük a China National Petroleum Corporation és a China Railway Construction Corporation), így a kínai vezetésnek az első komoly problémát az jelentette, hogy a Kaddáfi-rezsim nem volt képes megvédeni a kínai állampolgárokat, amikor a líbiai felkelők megtámadták és kifosztották a kínai munkások táborait. 2011 februárjában – hasonlóan több más országhoz – Kína is Líbiában tartózkodó állampolgárainak evakuálása mellett döntött, s hét hajóval, illetve katonai repülőgépek segítségével, igen jól szervezeten, egy hét alatt 32 ezer ember menekített ki az országból.⁹¹ Ez volt az addigi legnagyobb, kínaiak által külföldön végrehajtott evakuálási művelet. Február 26-án az ENSZ BT-ben Kína képviselője is megszavazta a Líbiával szembeni fegyverembargót elrendelő és Kaddáfi-rezsimet elítélő 1970. számú határozatot,⁹² de már ezt követően jelezte fenntartásait a repüléstilalmi övezet bevezetését és a civil lakosság védelmét célzó BT-határozattervezettel szemben. Ez utóbbit azonban – mindenki nagy meglepetésére – március 17-én végül mégsem vétőzta meg.

A szakértők között mind a mai napig komoly vita folyik arról, hogy a március 17-i vétőtől való tartózkodás a kínai külpolitika változását bizonyítja-e, vagy csupán olyan kivétel, amely inkább erősíti a szabályt. Míg egyesek Kínának a szíriai válság kapcsán mutatott merev magatartását elsősorban a líbiai beavatkozás negatív kínai percepciójának

87 Lam, Willy: i. m. 2–5. o.

88 Lam, Willy: uo. 4. o. A zavargásokról lásd Górecki, Wojciech: *Rosja wobec wydarzeń w Kirgistanie (kwiecień – czerwiec 2010)*. *Kommentarze OSW*, No. 38. 2010. 07. 27.

89 Jól jelezte ezt, hogy Mohamed Morszi új egyiptomi elnök a közel-keleti térségen túli első útja Pekingbe vezetett. Spegele, Brian – Bradley, Matt: *Egypt's Morsi Firms China Ties*. *Wall Street Journal*, 2012. 08. 29.

90 Shinn, David: *North African Revolutions and Protests Challenge Chinese Diplomacy*. *China Brief*, 2011/6. 3. o.; Ford, Peter: *Libya Unrest Tests China's Interests in the Middle East*. *CSMonitor*, 2011. 03. 02.; *China Counting Financial Losses in Libya*. *GlobalTimes*, 2011. 03. 04.

91 Uo.; *Country Halts All Investments in Libya*. *Beijing Today*, 2011. 04. 08.

92 *Resolution 1970 (2011)*. Adopted by the Security Council at Its 6491st Meeting, on 26 February 2011. *un.org*, 2011. 02. 26.

következményeként igyekeznek feltüntetni (ti. a Nyugat a kínai vezetés szerint is durván túllépett az ENSZ mandátumán, ráadásul mivel Peking Tunéziától és Egyiptomtól eltérően Líbiában nem tudott megegyezni az új vezetéssel, közel 20 milliárd dollár veszteséget kellett elkönyvelnie),⁹³ mások inkább arra teszik a hangsúlyt, hogy az 1973. számú BT-határozat vétójától Kína csupán taktikai megfontolásokból s nem elsősorban valamilyen remélt hatalmi vagy egyéb üzlet miatt tekintett el (ti. a határozatot az arab és az afrikai államok többsége is támogatta).⁹⁴ A szabályt erősítő kivétel opcióját vallók elsősorban arra hívják fel a figyelmet, hogy Kína – amely az Egyesült Államokat és Oroszországot opponálva hagyományosan az együttműködési készségét igyekszik demonstrálni a nemzetközi porondon – csak igen ritkán (ENSZ-tagsága alatt csupán kilencszer) élt vétójogával a BT-ben, s szinte kizárólag csak akkor, ha ehhez szövetségeseket talált a nagyhatalmak vagy a nemzetközi szervezetek körében. Mint jeleztük, az 1973. számú BT-határozat nem ilyen volt, így Pekingnek azzal kellett számolnia, hogy egy vétó esetén nemzetközileg elszigetelődhet, s éles kritikákkal kell majd szembenéznie. Elsősorban ennek elkerülése motiválta a kínai vezetést, hogy külpolitikai elvei és meggyőződése ellenére tartózkodjon a líbiai légtérzárat és a civilek védelmét elrendelő határozat megtorpedózásától. Mindez nem jelenti azt – állítják az opció hívei –, hogy a líbiai események tanulsága ne befolyásolta volna Peking álláspontját, de ez nem általában a kínai külpolitikára, hanem csupán annak Szíriával kapcsolatos stratégiájára van hatással.⁹⁵

Kína és szíriai válság

Szíria soha nem tartozott Kína legfontosabb térségbeli partnerei közé: a két ország kereskedelmi forgalma 2009-ben 2,2 milliárd dollár tett ki (de ebből csupán 5,6 millió volt a Kínába irányuló szíriai export), az országban jelenlévő 30 kínai vállalat beruházásainak értéke nem érte el a 20 millió dollárt, s a tiltakozások kirobbanásakor mindössze 800 kínai munkás dolgozott az országban.⁹⁶ Éppen ezért a szíriai válságot a kínai vezetés sokkal inkább eszköznek és a kínai külpolitika kísérleti terepének tekinti. Vagy pontosabban annak a politikának a korrekciójaként, amely Líbiában Peking szerint a nyugati fegyveres beavatkozás miatt szenvedett kudarcot, s okozott Kínának anyagi és presztízvesztést.⁹⁷ Ilyen értelemben a közös orosz–kínai vétók nemcsak az Aszad-rendszer melletti pekingi kiállást jelezték, de legalább ennyire az kínai–orosz kapcsolatok megerősítésének szándékát is (megmentve Oroszországot egy esetleges nemzetközi elszigetelődéstől), továbbá a kínai külpolitika belügyekbe való be nem avatkozással kapcsolatos alapelveinek megerősítését is szolgálták, amely Peking szerint az 1973. számú BT-határozattal ugyancsak sérült.

93 Lásd például Grgic, Mladen: *Syria – A Turning Point for Chinese Foreign Policy*. EIAS, 2012. június; Kandil, Ahmed: *China and the „Arab Spring”: A New Player in the Middle East*. IEMed Brief, No. 47., EuroMesco, 2012. 07. 05.

94 Lásd például Yun Sun: *China’s Acquiescence on UNSCR 1973 – No Big Deal*. CSIS Pacific Forum, 2011. 04. 04.; Yun Sun: *Syria: What China Has Learned From its Libya Experience*. *Asia Pacific Bulletin*, 2012. 02. 27.; Swaine, Michael: *Chinese Views of the Syrian Conflict*. *China Leadership Monitor*, No. 39, 2012.

95 Yun Sun: *Syria: What China Has Learned From its Libya Experience*. *Asia Pacific Bulletin*, 2012. 02. 27., 1. o.

96 Hille, Kathrin – Peel, Michael: *China Takes More Nuanced Stance on Syria*. *financialtimes.com*, 2012. 02. 22.

97 Yun Sun: *Syria: What China Has Learned From its Libya Experience* i. m. 2. o.

Kínának az Aszad-rendszer melletti kiállása kapcsán azonban fontos jelezni, hogy a pekingi diplomácia legfőbb törekvése Szíriában is ugyanaz, ami Líbiában volt – vagyis minden eshetőségre és politikai kimenetre, az Aszad-rezsim túlélésére és a szír ellenzék győzelmére egyaránt felkészülni. Mivel a pekingi vezetés komoly hátrányt szenvedett el amiatt, hogy Líbiában kimaradt a politikai rendezésből és elkésett az ellenzék elismerésével, érthető, hogy Szíriában nem kívánja lehetővé tenni egy újabb ilyen helyzet kialakulását. Elvi szempontból azért, mert tart attól, hogy a beavatkozás ismételt lehetővé tétele nemzetközi jogi precedenst teremthet arra, hogy a nyugati nagyhatalmak uralta nemzetközi közösség szuverén kormányokat döntsön meg a humanitárius intervenció szükségességére hivatkozva,⁹⁸ gyakorlati szempontból pedig azért, mert meggyőződése, hogy a líbiai ellenzék Kínával szembeni elutasító magatartását alapvetően a pekingi vezetés által ellenezett és kritizált fegyveres beavatkozás határozta meg, így elsősorban ennek eredménye a Líbiában elszenvedett kínai veszteség. Nem véletlen tehát, hogy a kínai külügyminiszter-helyettes már a 2012. februári vétót követő napon fogadta a legnagyobb szír ellenzéki tömörülés vezetőit.⁹⁹

Peking határozottan elutasítja azokat a kritikákat, amelyek a vétókra hivatkozva az együttműködés hiánya miatt kritizálják a kínai vezetést – s nem teljesen alaptalanul. 2012. április 14-én ugyanis Kína is megszavazta az ENSZ BT 2042. számú határozatát, amely felszólította a szíriai kormányt, hogy április 10-i ígéretéhez híven szüntesse be a kormánycsapatok és nehézfegyverek bevetését a kormány ellen fellázadt szíriai városok ellen, április 21-én pedig a BT 2043. számú határozatát, amely 300 fős megfigyelő missziót (UNSMIS) küldött Szíriába a tűzszünet ellenőrzésére, és ismét az erőszak haladéktalan beszüntetésére szólított fel.¹⁰⁰ 2012. október 5-én ugyancsak támogatta az ENSZ BT-nek azt a nyilatkozatát, amely elítélte Szíriát egy határ menti török falu megtámadásáért,¹⁰¹ most nem is beszélve az Annan-terv és különösen a Brahimi-terv melletti kínai kiállásról. Mi több, Peking – kihasználva a szíriai beavatkozás lehetőségének megítélése kapcsán tapasztalható megosztottságot – azóta még ennél is továbbment, s napjainkban nemzetközi közvetítőként igyekszik fellépni a damaszkuszi kormány és a szíriai ellenzék között.¹⁰²

Jóllehet az elemzők többsége szerint erősen kérdéses, hogy Pekingnek ezek az erőfeszítései valódi eredményhez vezethetnek-e a szíriai válság lezárásában, Kína – amelytől valójában senki sem várta és várja el, hogy főszereplője legyen az arab tavasz keltette válságok megoldásának – még kudarc esetén is az egyik nagy nyertese lehet a térségbeli stratégiai változásoknak. Paradox módon elsősorban azért, mert politikailag új és mérsékelt ambíciókat megfogalmazó szereplőnek számít ott, ahol a hatalmi politika régi főszereplői az arab tavasz következtében teret vesztek.

98 Uo.

99 Vice Foreign Minister Zhai Jun Meets with the Syrian Opposition Delegation. Ministry of Foreign Affairs of the PRC, 2012. 02. 09.

100 Overview of UN, US and EU Sanctions and Recent Events in Syria. *McNairChambers.com*, 2012. 06. 26.

101 U.N. Security Council Condemns Syrian Attack on Turkey. *Reuters.com*, 2012. 10. 05.

102 Yun Sun: Syria: What China Has Learned From its Libya Experience. *Asia Pacific Bulletin*, 2012. 02. 27. 2. o.